

2. Антология мировой политической мысли: В 5 т. – М.: Мысль, 1997; Тисяча років української суспільно-політичної думки: В 9 т. – К.: Дніпро, 2001.
3. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. – М., 1997.
4. Семенов Ю.И. Материалистическое понимание истории: недавнее прошлое, настоящее, будущее // Новая и новейшая история. – 1996. – № 3. – С. 80-84.
5. Ерасов Б.С. Проблемы теории цивилизаций // Там же. – 1995. – № 6. – С. 181-187.
6. Черняк Е.Б. Цивилиография. – М.: Междун. отношения, 1996. – 384 с.
7. Хачатурян В.М. Теория цивилизаций в русской исторической мысли // Новая и новейшая история. – 1995. – № 5. – С. 8-18.
8. Тойнби А.Д. Постигание истории / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1996. – 608 с.
9. Алаев Л.Б. Где тонко – там и порвалось! // Новая и новейшая история. – 1996. – № 3. – С. 88-90.
10. Харт М. Х. Сто великих людей. – М.: Вече, 2000. – 544 с.
11. Каддафи М. Зеленая книга. – К.: “Феникс”, 2003. – 160 с.
12. Гумелев Л.Н. География этноса в исторический период. – Л.: Наука, 1990. – 279 с.
13. Ахиезер А.С. Философия истории, историческая наука и современность // Актуальные проблемы теории истории // Вопросы истории. – 1994. – № 6. – С. 76-81.
14. Келле В.Ж. Гуманизм // БСЭ. – 3-е изд. – М., 1972. – Т. 7.
15. Ясперс К. Смысл и назначение истории: Пер. с нем. – 2-е изд. – М.: Республика, 1994. – 527 с.
16. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления: Пер. с нем. – М.: Республика, 1993. – 447 с.

В.С. ОРЛЯНСЬКИЙ

ЦЕНТРАЛЬНА КОМІСІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ТА ЇЇ РОБОТА ЩОДО ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В 1920-І РОКИ

Реалізація політики коренізації, яка була прийнята у 1923 р., зажадала від виконавчої влади організаційних змін у структурі державних органів, а також зміни форм і методів самої роботи з національними меншинами.

Справа в тому, що органи радянської влади й управління сформувалися в період громадянської війни, коли соціально-класове протистояння набрало вкрай непримиренних форм. У цей же період були вироблені і відповідні форми й методи роботи цих органів – насильно-примусові. У мирний період багато органів влади, особливо низові, виявилися не тільки непідготовленими до роботи в мирних умовах, а просто нездатними. Особливо наочно це проявилось в період виборчої кампанії 1923 р. (низька явка, провалювання списків виборчків, різка критика низових органів і т.п.). Причому неявка відзначалася серед прошарків населення, що у цілому підтримували радянську владу. Досить повне пояснення причин такого явища дає А.В. Гонтар: “Діяльність Рад відставала від темпів розвитку міста і села. Головними показниками їхньої слабкості був абсентеїзм виборців. Голод і розруха, втома від громадянської війни, низька політична культура мас, відсутність демократичних традицій, недосконалість законодавства, недостача кваліфікованих кадрів – усе це приводило до того, що у виборах брала участь лише частина населення, яке мало виборче право” [1, с.18].

У відношенні єврейського населення ця ситуація набирала особливого характеру, тому що виробничий принцип висування кандидатів у міськради практично усував їх від цього процесу. Будучи переважно міським населенням з низьким відсотком робітничого класу, євреї були позбавлені можливості мати своїх представників у представницьких органах влади.

Саме результати цієї виборчої кампанії сприяли виходу постанови жовтневого (1923 р.) Пленуму ЦК КП(б)У “Про радянське будівництво”, в якій передбачалося докорінно змінити стиль їхньої роботи на основі принципів народовладдя [2. с.281].

Нові завдання політики коренізації, з огляду на той стан, в якому знаходилися не тільки низові, але й центральні Радянські органи влади, вимагали принципово у створенні органу влади, що безпосередньо б займався рішенням питань національних меншин. Нові завдання так само були не під силу і відділу національних меншин при НКВС УРСР [3, с.60], тому що вони явно виходили за рамки функціональних можливостей відомчого за своїм характером відділу. Тому постановою РНК УРСР від 21.01.1924 р. цей відділ був скасований. Замість нього постановою уже ВУЦВК від 28.04.1924 р. була утворена принципово інша структура – Центральна комісія національних меншин (ЦКНМ) при ВУЦВК із своїми підрозділами на місцях. У Положенні про цю комісію говорилося, що вона створюється “з метою розвитку й зміцнення мирного будівництва і братерського співробітництва всіх національностей, що живуть на території УРСР, і широкого сприяння матеріальному і культурному розвитку національних меншин” [4, с.9].

Переведення з системи органів виконавчої влади в систему органів законодавчої влади значно підвищувало статус новоутвореного органу, що позитивно позначилося як на змісті його діяльності, так і на характері його взаємовідносин з наркоматами і відомствами. Появу такої державної структури варто розглядати як прояв принципово нового підходу на державному рівні до питання про шляхи і способи реалізації національної політики.

Перед ЦКНМ були поставлені такі завдання:

а) виявлення можливостей для максимально повної реалізації декрету ВУЦВК і РНК УРСР від 01.08.1923 р. про рівноправність мов;

б) ініціювання роботи з виділення національних адміністративно-територіальних одиниць у місцях компактного проживання національних меншин;

в) координація зусиль наркоматів і відомств по оздоровленню економічного положення національних меншин;

г) усунення різного роду недорозумінь у задоволенні господарських і культурних потреб національних меншин, а також неправильного відношення до цієї роботи з боку місцевих органів влади і заснувань;

д) прийняття необхідних заходів для забезпечення національних меншин усіма політичними правами, передбаченими Конституцією УРСР;

е) залучення національних меншин у радянське будівництво [5, ф.413, оп.1, спр.54, арк.2].

Надалі завдання і функції ЦКНМ уточнювалися і конкретизувалися в наступних документах. Одним з таких документів стала спільна постанова ВУЦВК і РНК УРСР від 22.10.1924 р. “Про комісію зі справ національних меншин при ВУЦВК і її місцевих органах”, що юридично визначало її статус і місце в системі державних установ. У цій постанові були чіткіше визначені права цієї комісії, серед яких були і такі: виявляти законодавчу ініціативу в рамках своєї компетенції; входити з відповідними пропозиціями, що стосуються потреб національних меншин, у наркомати, відомства, інші державні структури; ставити перед відповідними органами питання про перегляд раніше прийнятих рішень, якщо вони суперечили інтересам тієї або іншої національної меншості й ін. [6, ф.575, оп.1, спр.1^а, арк.70].

Зроблені уточнення прав ЦКНМ були дуже істотні. Вони сприяли більш чіткому структуруванню цієї комісії в існуючій системі державних установ.

Початок функціонування ЦКНМ збігся з проведенням адміністративної реформи, масовим скороченням чисельності управлінського апарату. Щоб перебороти небажання місцевих органів влади виділяти штатні одиниці для окружних бюро НМ, їхні працівники були зараховані в штати ЦКНМ.

У травні 1925 р. були затверджені структура і штати ЦКНМ у кількості 57 чоловік, з яких 29 виділялися для роботи з єврейською лінією. З п’ятьох штатних працівників апарату ЦКНМ двоє займалися єврейськими питаннями, ще один працівник виділявся спеціально для єврейського переселення. З 27 штатних одиниць, уповноважених на рівні райвиконкомів, 20 приділялися для роботи з єврейським населенням [5, ф.413, оп.1, спр.11, арк.103].

Такий розклад штатних працівників свідчив про те, що проблеми українського єврейства були якщо не пріоритетними (а в багатьох випадках і пріоритетними), то в більшості випадків найважливішими в діяльності Комісії. Специфіка роботи цього органу диктувала необхідність ретельного добору кадрів для такої структури, де одним з головних критеріїв виступало знання мов нацменшин, а також їхньої культури й звичаїв. Об'єктивні труднощі з набором кадрів доповнювалися і суб'єктивними. У ряді округів керівництво відмовлялося від комплектації бюро нацменшин або обмежувалося виділенням уповноваженого, та й то за сумісництвом. Частіше за все це відбувалося через недостатнє розуміння місцевими працівниками важливості такої роботи, хоча нерідко зустрічалося і принципове небажання вести цю роботу. Іноді таку позицію можна назвати навіть ворожою.

З огляду на новизну роботи і з метою надання допомоги ЦКНМ у налагодженні відносин з окрвиконкомама, Президія ВУЦВК у квітні 1925 р. направила на адресу низових органів влади циркулярний лист із роз'ясненням про призначення й місце ЦКНМ. При цьому особливо відзначалося, що окружні бюро нацменшин є апаратом виконкомів, а робота цих бюро повинна стати невід'ємною частиною радянської роботи [7, ф.161, оп.1, спр.1163, арк.272].

Про значимість єврейської тематики в роботі Комісії можна судити, практично, з будь-якого її засідання, бо на кожному з них обговорювалося те або інше питання з цієї теми. Так, наприклад, на засіданні комісії 31.10.1925 р. були розглянуті чотири питання з цієї проблеми:

- про мережу судових камер у республіці, які послуговувалися єврейською мовою;
- про штатних нацменробітників по єврейській лінії в Запорізькому і Харківському округах;
- про терміни реєстрації переселенців-євреїв;
- про виправлення в постанові ЦКНМ від 26 вересня 1926 р. про переселення євреїв на землю: “Констатувати, що хід переселенської роботи в значній мірі гальмується недоброзичливим ставленням до єврейської переселенської кампанії зав. Херсонським ОЗУ т. Саковича, про що повідомити НКЗ і ОВК” [6, ф.576, оп.1, спр.2, арк.7].

Поступово розширювалася тематика обговорюваних на засіданнях Комісії питань, їхня глибина і практична значимість. Ці питання все частіше торкалися конкретних форм і методів вирішення соціально-економічних і культурно-освітніх проблем єврейського населення. Так, у червні 1926 р. ЦКНМ на своєму засіданні обговорила питання про хід виконання постанови ВУЦВК і РНК УРСР від 19.05.1926 р. щодо поліпшення положення єврейських працюючих мас. Ця постанова носила комплексний характер і торкалась різних сторін життя єврейського населення.

По-різному здійснювався підхід до формування підрозділів ЦКНМ в округах і районах. Велике значення мала чисельність і компактність заселення національних меншин в окрузі. Суб'єктивним чинником впливу виступає позиція місцевих керівників, причому насамперед місцевих радянських органів. Поєднання багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників у Запорізькому окрузі дозволяє вважати створену структуру ЦКНМ найбільш оптимальною для округів України з поліетнічним складом населення. У тих районах округу, де проживала одна нацменшина, обов'язки уповноваженого у справах нацменшин покладалися на одного з членів райвиконкому. У районах, де проживало більше однієї нацменшини, створювалися комісії з 3-х чоловік. Очолював цю комісію також один із членів райвиконкому. Таким чином, із 13-и районів Запорізького округу в 2-х були уповноважені у справах нацменшин, у 5-х – комісії, причому в 3-х із них були представники єврейської меншини [6, ф.576, оп.1, спр.24, арк.2].

Варто зауважити, що становлення структури ЦКНМ відбувалося в умовах широкомасштабної кампанії по пошквалюванню діяльності Рад, яка відбувалася через залучення до роботи широких мас, причому різних соціальних прошарків, розвиток критики, пропаганди принципів народовладдя. Ця обставина багато в чому вплинула на формування стилю роботи Комісії. Критичність у відстоюванні інтересів нацменшин, причому різних їхніх прошарків, широта розглянутих питань і глибина проблем, що піднімалися, високий інтелектуальний

рівень працівників і професіоналізм у роботі – ось далеко не повний перелік складових стилю роботи Комісії в розглянутий період.

Серед найскладніших питань, які намагалася вирішити Комісія, була і проблема еміграції, єврейської в тому числі. Комісія зробила обстеження місць, з яких найбільше виїжджали, проаналізувала основні причини такого явища. Результати цих обстежень були викладені в циркулярному листі ВУЦВК, спеціально присвяченому цій проблематиці. Серед зазначених причин еміграції були наступні: відсутність належної уваги до національних і релігійних особливостей тієї або іншої національної меншини, особливо на місцях; допущення багатьох помилок при проведенні політики українізації; незнання радянськими працівниками, навіть на рівні голів національних сільських Рад, мови місцевого населення і т.п. Були надані рекомендації. Серед них: приведення складу апарату виконкомів у відповідність із національним складом місцевого населення; беззаперечне дотримання вимог декрету ВУЦВК і РНК УРСР про рівноправність мов; припинення закриття культових помешкань без рішення самих віруючих та ін. [5, ф.413, оп.1, спр.28, арк.24,25].

Аналізуючи причини низької активності у виборчій кампанії серед національних меншин, особливо в єврейських містечках, Комісія в іншому циркулярному листі прямо вказує, що головною причиною є повільний перехід низового радянського апарату до нових форм і методів роботи серед населення, відсутність належної уваги до потреб нацменшин [8, ф.1147, оп.1, спр.3, арк.3]. На подібні недоліки в роботі всього окрвиконкому і його відділів вказувало Першотравневе ОБНМ [5, ф.413, оп.1, спр.147, арк.70].

За результатами наступних 1926 – 1927 р. виборів Комісія направила циркулярний лист, де вказувала на більш повне обслуговування національного населення на виборах їхньою рідною мовою [6, ф.576, оп.1, спр.45, арк.4].

Таке нагадування було більш ніж доречним, тому що порушень у цій області було більше ніж досить. Тільки на одному засіданні Комісії 12.05.1926 р. було розглянуто два подібних питання: 1. Постанова Прилуцького ОБНМ по протесту союзу кустарів з приводу розсилання міськвиборчком євреям-кустарям виборчих карток українською мовою. 2. Відношення Шполянської єврейської сільської Ради до питання щодо виниклих ускладнень у роботі через відсутність літератури єврейською мовою [6, ф.576, оп.1, спр.13, арк.117].

Комісія і її підрозділи на місцях активно виступали проти порушення принципів народовладдя – виборності – у питанні заміни виборних працівників у національні сільради, навіть якщо їхня заміна об'єктивно необхідна. У Запорізькому окрузі за 1925 р. було замінено більше половини голів сільських Рад [9.-1926.-3 грудня]. В інших округах цей відсоток часом був навіть вище. В Одеському окрузі в деяких районах за 1928 р. змінилося до 90% голів сільрад [10.-1928.-20 листопада].

Багато в чому така змінюваність пояснювалася в ті роки перш за все об'єктивними причинами, як-от: некомпетентність працівників; малограмотність, аморальність, конфліктність. Великі проблеми виникали і з добором секретарів сільських Рад, де письменність і комунікабельність були вкрай необхідною якістю для працівника. З огляду на ці обставини, ЦКНМ почала організовувати курси для передбачуваних кандидатів на посаду ще до їхнього висування, а також для діючих секретарів сільрад.

Велика робота проводилася Комісією для збору об'єктивної інформації про реальну ситуацію на місцях. Особливо слід зазначити величезну роботу по підготовці доповіді про діяльність національних райвиконкомів, сільських і селищних Рад до IV сесії ВУЦВК у жовтні 1928 р. [10.-1928.-12 жовтня].

Становлення і функціонування ЦКНМ ускладнювалося рядом обставин. По-перше, незважаючи на наявність Положення про ЦКНМ, багато які її дії не мали достатньої правової бази; по-друге, складність тих завдань, що були перед нею поставлені, наявність цілого клубка запущених, вікових проблем щодо цілої групи національних меншин, особливо стосовно єврейського населення; по-третє, слабка виконавча дисципліна і широкі права у виборі способів реалізації документів, які надходять для виконання, що створювало широкий простір

для їхньої інтерпретації. Проте Комісія проявила достатню життєздатність, наполегливість і гнучкість у позитивному вирішенні більшості розв'язуваних питань.

Немаловажливим чинником, який стримував роботу Комісії, була нечисленність штатних працівників. На районному рівні уповноважені райвиконкомів у більшості працювали за сумісництвом. У Маріупольському окрузі в перший рік роботи взагалі всі працівники ОБНМ були сумісниками [5, ф.413, оп.1, спр.46, арк.3]. Цілий рік буде необхідний працівникам ЦКНМ, а також центральних партійних інстанцій, щоб перевести працівників на штатну основу.

На рівні округів найбільш характерним відношенням до ОБНМ було невизнання їх як державних працівників, а як штатних ходоків від національних меншин.

У багатьох регіонах України на роботі нацменорганів досить сильно позначалися наслідки тривалого періоду русифікації. Так, наприклад, по Катеринославській губернії письменність серед єврейського населення складала 75,3%, однак рідною мовою вміли писати тільки 5,1% [11, с.26].

Таким чином, для Комісії, крім організації роботи рідною мовою, стояла проблема відродження мови, перетворення її в мову спілкування. Така проблема була характерна для більшості регіонів України. Мало того, у деяких місцях переведення роботи державних органів на єврейську мову зустрічалось недоброзичливо єврейським населенням, а часом навіть вороже (Зінов'євський округ). Подібна реакція стала гарним приводом для багатьох місцевих керівників нічого не робити по реалізації Декрету про рівноправність мов.

Тільки безкомпромісна позиція працівників ЦКНМ, і насамперед працівників на окружному рівні, дозволила повсюди почати процес практичної реалізації політики коренізації. У випадку, коли позиція місцевого керівництва не дозволяла в принципі працювати, йшла апеляція до партійних органів. Частіше всього партійні органи ставали на бік нацменробітників у відстоюванні їхньої позиції. Саме допомога Вознесенівського райкому партії змусила райвиконком виділити штатну посаду уповноваженого у справах нацменшин при райвиконкомі [7, ф.161, оп.1, спр.1166, арк.27].

Звертання в окружком КП(б)У Першотравневої ОБНМ зі скаргою на нерозуміння керівництва окрвиконкому привело до якісних змін у роботі ОБНМ. У бюро були включені не тільки штатні працівники (раніше тільки сумісники), але і зав. оргінструкторським відділом окрвиконкому, а також представники ряду відомств і установ (фінвідділ, земвідділ, наросвіт і ін.). Надалі така практика комплектування бюро стала поширюватися по всій Україні [5, ф.413, оп.1, спр.77, арк.15].

Після критики ЦКК КП(б)У стану нацменроботи в Маріупольському окрузі всі сумісники були замінені на штатних працівників [12.-1926.-22 серпня].

Одеський округ можна віднести до тих окремих округів, де політика коренізації стосовно єврейського населення здійснювалася досить послідовно і з помітним успіхом. У встановлені терміни було сформовано окрбюро нацмен із штатних працівників. Рішенням президії окрвиконкому в районах були створені комісії зі справ нацменшин, а не уповноважені, як рекомендувалося. Всього по округу в цю структуру ввійшло 47 чоловік, що значно перевищувало кількість штатних працівників ЦКНМ [5, ф.413, оп.1, спр.77, арк.47]. У рамках міськради вперше в Україні була утворена нацменсекція з трьох комісій, де єврейська була пріоритетною. У 1929 р. вона була перетворена в бюро. Показником позитивності результатів роботи стосовно єврейського населення може виступати майже триразове скорочення єврейської еміграції при значному скороченні відмов у видачі паспортів [13, ф.969, оп.8, спр.217, арк.6].

Цілком протилежне відношення до нацменроботи демонстрував Миколаївський округ. У своєму звіті окрвиконком навіть не згадав про наявність такої роботи. Нічого не було сказано й у переліку актуальних проблем, що стоять перед округом [5, ф.413, оп.1, спр.1217, арк.121].

Недооцінка, навіть зневага системи нацменівських органів допускалася багатьма центральними наркоматами, зокрема НКВС. В одному з відповідних листів цьому наркомату

ЦКНМ нагадував, що окружні бюронацмен створювалися не для того, щоб займатися винятково переведенням кореспонденції, яка надходить із центру, на мови національних меншин.

Виступаючи на початку 1927 р. з аналізом роботи ЦКНМ, секретар ВУЦВК О. Буценко позитивно оцінив перший – організаційний – етап діяльності комісії (1924 – 1926 рр.). У цей період Комісія виступала в ролі побудника республіканських і місцевих органів влади займатися справами національних меншин.

На новому етапі діяльність комісії стала більш конструктивною, предметною, обговорювані питання стали носити більш комплексний характер [6, ф.576, оп.1, спр.12, арк.181].

Починаючи з 1927 р., структура ЦКНМ уже не відчувала якихось змін. Повільно, але розширювався штат звільнених працівників. На 01.01.1928 р. тільки в ОБНМ було 60 штатних одиниць і 79 сумісників. Частіше за все сумісниками були інспектори національних шкіл або працівники національних секцій окружкомів партії. Віддача їх була меншою, але рівень компетентності був високий. Більше половини всіх працівників працювало по єврейській лінії.

До кінця 1927 р. у більшості районів України були уповноважені у справах нацменшин, щоправда, здебільшого за сумісництвом.

У цілому на кінець 1920-х рр. можна говорити про функціонування цілісної системи державних органів у справах національних меншин. Слабкою ланкою цієї системи продовжували залишатися відносини на рівні район – нацсільрада. У звітах ЦКНМ прямо говориться про неналагодженість цих відносин і навіть конфліктність між ними.

Новий етап характеризувався новим рівнем роботи: присутність на засіданнях представників різних органів і заснувань, плани робіт із національними меншинами стають складовою частиною планів виконавчих структур та ін.

Нові якісні зміни в роботі ЦКНМ знайшли відбиток у постанові ВУЦВК від 29.02.1928 р. “Про Центральну комісію зі справ національних меншин при ВУЦВК і місцевих органах у справах національних меншин”. Чіткіше були визначені завдання, права й обов’язки нових структур на місцевому рівні.

Нові акценти в діяльності ЦКНМ та її підрозділів на місцях пролунали в постанові ВУЦВК від 10.04.1928 р. про посилення роботи серед національних меншин. Ця постанова ставила за обов’язок державним органам почати обслуговування національних меншин їхньою рідною мовою в повному об’ємі.

З виходом цієї постанови змінювалися роль і завдання ЦКНМ. Якщо на першому етапі ЦКНМ і ОБНМ фактично були єдиними, хто предметно займався питаннями реалізації декрету про рівноправність мов, то тепер на ці органи покладалися функції координатора в цій роботі. Тепер ЦКНМ одержала право заслуховувати на своїх засіданнях звіти заснувань і відомств з цього питання [5, ф.413, оп.1, спр.439, арк.13]. Комісія вже могла собі дозволити включити до порядку денного свого засідання таке питання: “Доповіді про виконання постанови Президії ВУЦВК від 10.04.1928 р. про поліпшення роботи серед нацменшин: а) ВРНГ, б) Вукоопспілки, в) Вукоопкредитспілки”.

1929 р. явився останнім роком наростання позитивних тенденцій у роботі ЦКНМ. Комісія, яка виникла на хвилі популяризації принципів народовладдя, елементів демократії і права, вже не могла позитивно реалізовувати політику коренізації через перехід союзного керівництва на шлях правового нігілізму та свавілля. Виступаючи 04.11.1929 р. в Інституті радянського будівництва, секретар ЦК ВКП(б) Л.М. Каганович заявив: “Ми відхиляємо поняття правової держави... Якщо людина, що претендує на звання марксиста, говорить про правову державу і тим більше застосовує поняття «правової держави» до радянського будівництва, то це значить, вона відходить від марксистсько-ленінського вчення про державу” [14, с.104].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гонтар А.В Городские Советы Украины: история становления и развития. – К.; Одесса, 1990.
2. Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – Т.1: 1918-1941. – К., 1976.
3. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). – К., 1996.
4. Итоги работы среди национальных меньшинств на Украине. К 10-й годовщине Октябрьской революции. По материалам Центральной комиссии национальных меньшинств. – Харьков, 1927.
5. Центральний державний архів вищих органів державної влади та управління України.
6. Державний архів Запорізької області.
7. Державний архів Миколаївської області.
8. Державний архів Дніпропетровської області.
9. Красное Запорожье: Орган Запорожского окружкома КП(б)У и окрисполкома.
10. Известия (Одесса): Орган Одесского окружкома КП(б)У и окрисполкома.
11. Материалы к истории еврейской общины Днепропетровщины / Составитель Р.И. Гольдштейн. – Днепропетровск, 1992.
12. Диктатура труда (Сталино): Орган Сталинского окружкома КП(б)У и окрисполкома.
13. Державний архів Одеської області.
14. Цит. за: Маслов В., Чистяков Н. Сталинские репрессии и советская юстиция // Коммунист. – 1990. – № 10.

В.Г. ТКАЧЕНКО

ПИТАННЯ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ РОБІТНИКІВ У ДОКУМЕНТАХ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ В 20–30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Одним з елементів побуту українських робітників у 20–30-ті роки було медичне обслуговування. Складовою частиною державної політики у вищезазначеній галузі була нормативно-правова база, яка регламентувала основні форми й методи організації та діяльності закладів робітничої медицини.

Українські дослідники О. Гонтар, П. Кравченко, О. Мовчан, В. Чумаченко поряд з вивченням загальних тенденцій розвитку робітничого класу й України загалом, робили спроби аналізу медичного обслуговування населення.

Незважаючи на певні досягнення науковців, майже недослідженими залишаються проблеми формування правових основ створення та діяльності закладів медичного обслуговування робітників.

З початку 20-х років починається процес організації системи робітничої медицини. Протягом 1921 р. республіканські органи влади прийняли низку нормативних документів, в яких аналізувався стан медицини взагалі і визначалися першочергові завдання розвитку робітничої медицини. Постановою Ради народних комісарів УСРР “Про діяльність Наркомздорів’я” передбачалося підвищення рівня лікувальної допомоги, поширення мережі санаторіїв, покращення забезпечення лікувальних закладів продуктами харчування, медичною технікою, медикаментами тощо [1].

Згідно з постановою Раднаркому “Про господарсько-технічне обслуговування лікзакладів при фабрично-заводських підприємствах” від 2 вересня 1921 р., найбільш кваліфіковані лікувальні заклади повинні були закріплюватися за промисловими підприємствами [2]. Виконуючи постанову, Харківський губернський відділ здоров’я передбачав прикріпити до них (промислових підприємств. – *Авт.*) майже 50 відсотків від загальної кількості лікарень. Відповідно до умов прикріплення, підприємства забезпечували лікарні продуктами харчування, інвентарем, паливом, освітленням і транспортом. У разі необхідності надавалася фінансова допомога, ви-